

International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:33
sssjournal.com

pp.2023-2035
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 11/03/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 25/04/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 25.04.2019

NAKŞİDİL VALİDE SULTANIN İSTANBULDAKİ ÜÇ MÜSTAKİL ÇEŞMESİ¹

THREE SEPARATE FOUNTAINS OF NAKŞİDİL VALİDE SULTAN IN ISTANBUL

Handan KOÇYİĞİT

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sssj.1413>

Reference : Koçyiğit, H. (2019). “Nakşidil Valide Sultanın İstanbuldaki Üç Müstakil Çeşmesi”, International Social Sciences Studies Journal, 5(33): 2023-2035.

ÖZ

İnsanoğlunun en önemli yaşam kaynakları arasında yer alan su, çeşitli vasıtalar aracılığıyla şehirlere ve semtlere getirilerek su yapılarının oluşmasına imkan sağlamıştır. Osmanlı semtlerinin mimari dokusunun oluşmasında önemli rol oynayan su yapıları arasında hiç kuşkusuz çeşmeler ilk sırada yer almaktadır. Birer hayrat olarak da bildiğimiz çeşmeler, Osmanlı saraylı kadınları tarafından en fazla inşa ettirilen yapılardandır. Bu kadınlardan biri de II. Mahmut'un validesi Nakşidil Valide Sultan'dır. Bu çalışmada; Nakşidil Valide Sultan'ın İstanbul'da inşa ettirdiği üç müstakil çeşmesinin mimari özellikleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmış; çeşmelerin geçirmiş olduğu onarımlar arşiv belgeleriyle ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Nakşidil Sultan, İstanbul, Çeşme, Onarım, Arşiv

ABSTRACT

Water, which is among the most important sources of life of human beings, has been brought to cities and districts by means of various means and has enabled the formation of water structures. There is no doubt that fountains are the first among the water structures that play an important role in the formation of the architectural texture of the Ottoman districts. Fountains, also known as charities, are one of the most constructed structures of the Ottoman palace women. One of these women is II. Mahmut's Mother Nakşidil Valide Sultan. In this study; the architectural features of three detached fountains built by Nakshidil Valide Sultan in Istanbul were discussed in detail and, repairs of fountains have been revealed with archival documents.

Keywords: Nakşidil Sultan, İstanbul, Fountain, Repair, Archive

1. GİRİŞ

I. Abdülhamit'in yedinci kadını ve Sultan II. Mahmut'un validesi olan Nakşidil Sultan'ın 1776 yılında Fransız asıllı bir aileden dünyaya geldiği kabul edilse de bazı kaynaklarda saray haremine Gürcü ve Kafkas kökenli cariyelerin alınması üzerine Nakşidil'in de Gürcü veya Kafkas kökenli olduğu iddia edilmektedir (Sakaoğlu, 2015: 488). Kimliği hakkında kesin bilgilere ulaşamadığımız sultanın on dört yaşındayken Cezayir korsanları tarafından esir alınarak İstanbul'a getirildiği ve saray haremine girdiği bilinmektedir (Refik, 1926: 218-219).

1783 yılında I. Abdülhamit ile evlenen Nakşidil, 1785 yılında II. Mahmut'u dünyaya getirmiştir. Yalnızca altı sene evli kalan sultan eşi öldükten sonra Eski Saray'a gönderilmiş (Pazan, 2007: 123) burada on dokuz yıl yaşadktan sonra (Sakaoğlu, 1999: 342) 28 Temmuz 1808 yılında II. Mahmut'un cülusu ile Eski

¹ “Bu çalışma Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı'nda devam etmekte olan yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir”.

Saray'dan Topkapı Sarayı'na getirilmiştir (Arslan, 2010: 87 – 89). Padişah anneleri için gelenek haline getirilen valide alaylarının sonuncusu Nakşidil Valide Sultan adına son kez düzenlenmiştir (Sakaoğlu, 2015: 488).

Harem hayatında sade ve mütevazi bir yaşam sürdüren valide sultanın, II. Mahmut'un yenilikçi hareketlerine karşılık oğlu üzerinde bazı tesirleri bulunduğu iddia edilmiştir. Bu iddialardan biri Osmanlı hanedanlığının yaşam tarzının değişmesine sebep olan Topkapı Sarayı'nın boşaltılıp Beşiktaş Sarayı'na taşınması yönündedir (Sakaoğlu, 2015: 489). Halbu ki Nakşidil Sultan, diğer valide sultanlar gibi devlet işlerine karışmadan kendini hayır işlerine vermiştir (Sarıcaoğlu, 2006: 344).

1817 yılında bir tür bayılma ve merak hastalığına yakalanan Nakşidil Sultan (Şânizâde, 1242/1826: 344) Fatih Külliyesi'nin kible yönünde ölmeden önce inşa ettirdiği türbesine gömülmüştür (Sarıcaoğlu, 2001: 108). Kendini hayır işlerine adayan sultan, İstanbul'un farklı semtlerinde sıbyan mektebi, mescit ve çeşme gibi yapılar inşa ettirerek adını yaşatmıştır.

Farsça'da "göz" anlamındaki "çeşm'den", Arapça'da yine "göz" anlamındaki "ayn" kelimesinden geldiği kabul edilen çeşme, Osmanlı mimari tarihinde en fazla inşa edilen yapılardan biridir. Osmanlı döneminde inşa edilmiş çeşme kitabeleri "çeşm-i âbı zülâl", "çeşme-i kevser" şeklinde ifade edilmiştir (Eyice, 1993: 277). İçme suyu, temizlik ve ibadet amacıyla kullanılan bu çeşmeler Türk mimarisinin önemli bir grubunu oluşturmaktadır.

Kent ve semtlere bend, maksem, su terazileri, sarnıç ve havuzlar ile taşınan suların son çıkış yeri olarak kabul edilen çeşmeler, mimarının zamanla değişen estetik zevkine göre şekillenmiştir. İnşa edilen bu çeşmeler kimi zaman bir mimari yapı bünyesinde kimi zaman da müstakil olarak karşımıza çıkmaktadır (Pilehvarian, 2000: 69).

Buldukları konumun fiziki şartlarına göre tasarlanan çeşmeler yapıldıkları dönemin sanat üslubunu yansıtmaktadır. Taş, tuğla ve mermer malzemedeki inşa edilen çeşmeler biçim olarak dikdörtgen, kare, az da olsa silindirik gövdeli ve sütun şeklinde yapılmıştır (Ağaoğlu, 2018: 71).

Çeşmeleri mimariye bağlı ve mimariden ayrı müstakil çeşmeler olarak iki ana grupta değerlendirmek mümkündür. Mimariye bağlı çeşmeler; külliye, cami, hamam, sosyal konut gibi yapılarda görülürken müstakil çeşmeler; sokak ve meydanlarda, yol kenarlarında, duvar köşelerinde ve menzillerde görülmektedir. Bu çeşmelerin konumları su terazileri veya maksemelerin alt yapılarına uygun olan, şehrin en elverişli noktalarına yani suyollarının bağlantısı bulunduğu alanlara yerleştirilmiştir. Bir çeşme grubu vardır ki yapı ve işlev bakımından diğerlerinden farklıdır. Namazgâhlı çeşme olarak adlandırılan bu yapı hem su ihtiyacını karşılayabilmek hem de gelip geçenlerin vakit namazlarını kılabilmesi için tasarlanmıştır (Barışta, 2002: 390–391).

Çeşme yüzeyinde görülen süslemelere bakıldığında; süslemelerin dönemin sanat anlayışı çerçevesinde tercih edildiği görülmektedir. Klasik dönemde sade bir süsleme anlayışına hakim olan çeşmelerin cephesinde sivri kemer, Lale devrinde yuvarlak kemer ve Barok döneminde S ve C kıvrımlarından oluşan kemerler tercih edilmiştir. Klasik dönem çeşmeleri kemerli bir nişten ibaret olup içerisinde çeşmeyi yaptıran kişinin kitabesi ile birlikte stilize edilmiş bitkisel motifler yer almaktadır. 18. yüzyılda mimari ve süsleme anlayışının değişmesiyle birlikte çeşme formlarının da değişmeye başladığı görülmektedir. Yüzey süslemeciliğinde farklı örgelerin kullanıldığı stilize bitkisel motifler kullanılmıştır. Klasik dönemde taş malzeme kullanılırken daha sonra çeşme cephelelerinde mermer kullanıldığı dikkat çekmektedir (Ödekan, 1997: 396). Barok ve Rokoko süsleme anlayışının Osmanlı çeşme mimarisi ve süslemesinde kullanılması Osmanlı Barok ve Osmanlı Rokoko üsluplarının birlikte sentez edilmesiyle başlamıştır. Bu dönem çeşme yüzeylerinde C ve S kıvrımları, natüralist üslupta ele alınmış meyve, çiçek demetleri ve çeşitli semboller kullanılmıştır.

2. NAKŞİ KADIN ÇEŞMESİ (SULTANAHMET)

Eminönü Sultanahmet semtinde Eski Sultanahmet Cezaevi'nin (bugünkü Four Seasons Otel) deniz cephesinde bulunan çeşme I. Abdülhamit'in ölümü üzerine H. 1202 (M. 1788 – 1789) yılında inşa edilmiştir (Sarıcaoğlu, 2001: 109). Antepi şair ve müderris Münib Mehmet Efendi tarafından yazılan kitabesinde geçen Nakşi Kadın ifadesi ile çeşmenin valide sultan olmadan önce inşa edildiği anlaşılmaktadır (Tiryaki, 1994: 40).

Plan ve cephe düzeni açısından 18. yüzyıl çeşme mimarisinin tipik örneğini yansıtan üç yüzlü çeşme, beyaz mermer plakalardan inşa edilmiştir (Tiryaki, 1994: 40). Yüzeyinde herhangi bir süsleme programı

bulunmayan ahşap saçaklı çeşmenin üzerinde kurşun kaplı basık bir kubbe yer almaktadır (Egemen, 1993: 656).

Barok tarzda inşa edilen yapının ayna taşları birbirinden paye ile ayrılmaktadır. Çeşmenin musluk bölümlerindeki lülelerin kapalı olması buradan hiçbir zaman su akmadığına işaret etmektedir (Egemen, 1993: 656). Ancak Münib Efendi'nin yazmış olduğu sekiz beyitlik kitabesine göre buranın "dâr-ı hayyâtin" yani "terzihane" olduğu, suyu bulunmadığı için orada yaşayanların iğneyle kuyu kazar gibi hasretle su aradıklarını ve dermansız kaldıkları belirtilse de çeşmeden bu zamana kadar su içilmediği görülmektedir (Tanışık, 1943: 210–212).

Resim 1. Nakşi Kadın Çeşmesi (H. Koçyiğit, 01.04.2019)

Çeşmenin üç cephesinde yer alan mermere mahkûk kitabeleri altın yaldızla boyanmıştır. Kitabelerden ikisi dört beyit halinde diğeri sekiz beyit halinde hakkedilmiştir. Kitabenin tarih beyiti şöyledir.

Su gibi târîhin icrâ kıldı atşâna Münib

Çeşme-i Nakşî Kadın'dan gel gel iç âb-ı zülâl

H. 1203 (Suver, 2016: 184–185).

Orta bölümü geniş tutulan çeşmenin ayna taşı etrafı silmelerle çevrilmiş, yan cepheler daha dar tutularak ayna taşları ikiye ayrılmış ve silmelerle hareketlendirilmiştir. Son derece sade ve süslemesiz olan çeşmenin orta kısmı geniş yan kısımları ise dar tutulmuş yalıkları sağlam durumdadır (İyianlar, 1992: 204).

Resim 2. Nakşi Kadın Çeşmesi'nin 1944 yılındaki durumu (İstanbul Arkeoloji Müzesi Encümen Arşivi)

Yapıldığı dönemden günümüze değin sağlam ve bakımlı bir şekilde gelebilen çeşme ile ilgili Osmanlı dönemi arşiv belgeleri taramasında herhangi bir vesikaya ulaşılamamıştır. Ancak Anıtlar Yüksek Kurulu'ndan temin edilen bir belgede Cumhuriyet dönemi ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 02.04.2013 tarihli belgesine göre;

Yapıldığı günden bu yana suyu akmadığı anlaşılan çeşmenin 2013 yılında Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından hazırlanan restitüsyonunda mermer payelerinde eksik olan metal bileziklerin ve muslukların yerine takılması, yalak içinin temizlenerek su giderlerinin şebekeye bağlanması, çeşmenin kurşun kaplı çatısının temizlenmesi, mermerlerde oluşan çatlakların giderilmesi, kitabenin altın yıldız ile boyanması ve zeminde oluşan bozuk taşların yenisi ile değiştirilmesi önerilmiştir. Bugün çeşmenin durumuna bakıldığında restitüsyon önerisinin dikkate alındığını fakat kapalı olan lülelerinin akmadığı anlaşılmaktadır.

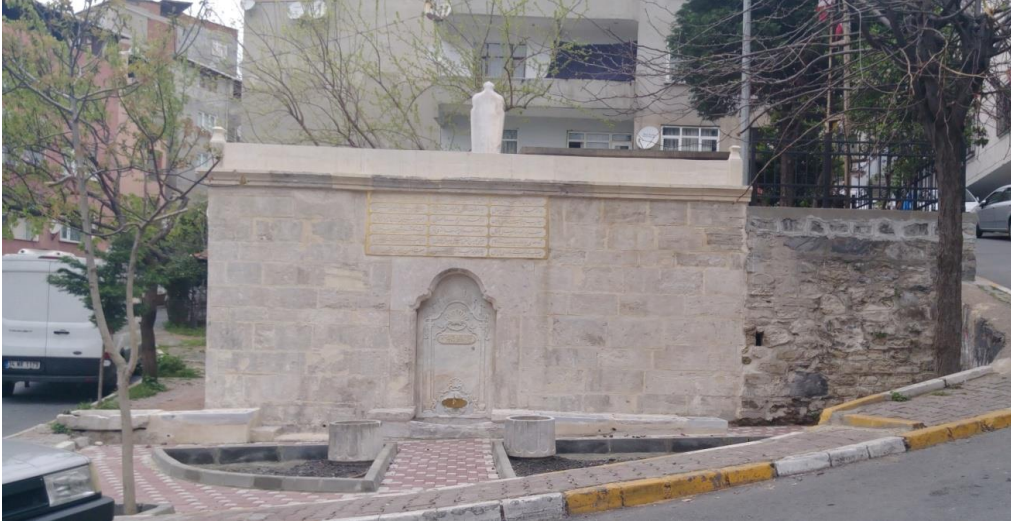
3. KADINLAR ÇEŞMESİ NAMAĞÂHI (KASIMPAŞA)

Beyoğlu ilçesine bağlı Kasımpaşa semtinde Büyük Piyalepaşa Mahallesi'nde yer alan çeşme H. 1201 (M. 1786) yılında inşa edilmiştir. Kitabesinde geçen Nakşi Kadın ifadesi (Tiryaki, 2004: 417) ve BOA'da "22 Şaban 1253" (M. 21 Kasım 1837) tarihli bir defterde "Okmeydanı civarında Piyalepaşa kebir Camii Şerifi karşısında bina ve ihya buyurdıkları çeşme" ifadesi yapının Nakşidil tarafından henüz valide sultan olmadan önce yaptırıldığını göstermektedir.

Dikdörtgen bir alanı kaplayan çeşmenin üzerinde mihrap taşı bulunmaktadır. Hem su ihtiyacını karşılayabilmek hem de gelip geçenlerin abdest alıp vakit namazlarını kılabilmesi için tasarlanmış namazgâhlı çeşme örneklerinden biridir. Moloz ve düzgün kesme taştan inşa edilen yapının ayna taşı ve kitabesi mermerdendir. Çeşmenin altı satırdan oluşan on sekiz beyitlik kitabesi Antepli şair ve müderris Münib Mehmet Efendi tarafından yazılmıştır (Özdamar, 1988: 231). Kitabenin tarih beyiti şöyledir.

Çâr etrâfa Münibâ kıl târihini

Sihhat olsun iç bu zibâ çeşmeden mâ-ı zülâl 1201 (Köse ve Meyveci, 2017: 151).

Resim 3. Kadınlar Çeşmesi (H. Koçyigit, 05.04.2019)

Yapıldığı dönemin süsleme anlayışını yansıtan çeşmenin en hareketli kısmı ayna taşından ibarettir. Ayna taşı kemeri kırık kemer formlu çok derin olmayan bir niş şeklidir. Kemerli niş içerisinde akantus yaprakları, istiridye kabuğu ve iki yanda S kıvrımlı korint başlıklı sütunçeler yer almaktadır. Ayna taşı kitabesinde “Mâşallâhu kâne”, “Allah’ın dediği olur” ibaresi yazılıdır. Çeşmenin su teknesi, oturma setleri ve yalakları yolun yükseltilmesi ile bir kısmı toprak altına gömülmüştür (Köse ve Meyveci, 2017: 150 - 151).

Resim 4. Çeşmenin 1936 yılındaki durumu (Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi)

Çeşmenin su haznesi üzerine inşa edilen namazgâhın etrafı taş korkuluklarla çevrilmiştir. Kırık kemer formlu kible taşında Sultan Abdülhamit'e ait olan tuğra yerinden sökülmüştür (Tiryaki, 2004: 417-418). Tuğranın etrafı akantus yaprakları, C kıvrımları ve karşılıklı lale motifleri ile süslenmiştir. Kitabe taşında “Küllemâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l- mihrâb” “Zekerriyya mihraba her girdiğinde yanında...” âyeti (Âl-i İmrân 37) gövde kısmında içinde bitkisel motif bulunan bir vazo yer almaktadır.

Resim 5. Namazgâhın arkadan görünüşü (İstanbul Arkeoloji Encümen arşivi)

BOA'da kayıtlı “22 Şaban 1253” (M. 21 Kasım 1837) tarihli bir defterde;

Valide Sultan Hazretleri, bina ve ihya buyurdıkları Kadınlar Çeşmesi'nin suyolları ve kebir lağamının temizliği ve tamiri için bir vesika hazırlatmıştır. Vesikada tamirat sırasında altın, mermer kireç, kireç, rûgan-ı bezr, kütük kullanıldığı; altını işleyebilmesi için yevmiyeci olarak nakkaş tutulduğu; kireç, kütük ve rûgan-ı beziri getirebilmek için nakliye kiralandığı; rençber, hamamcı, badanacı, lağımcı ve su yolcu olarak çalışan işçilerin günlük ücretlerinin tek tek ödendiği anlaşılmaktadır. Tüm bu masrafların bedeli 6616 kuruş olarak hesaplanmıştır. Bu belgenin orijinali ve transkripsiyonu Ek 1'de verilmiştir

Bunun yanında VGMA'da “23 Şevval 1253” (18 Ocak 1838), BOA'da tarihsiz, BOA'da “27 Şevval 1253” (M. 24 Ocak 1838), BOA'da “23 Cemaziyel-âhir 1254” (M. 13 Eylül 1838) ve BOA'da “23 Cemaziyelevvel 1252” (M. 4 Ağustos 1839) tarihli defterlerden çeşmenin suyolları ve lağamının temizliği için masraf yapıldığı anlaşılmaktadır. Kadınlar Çeşmesi'ne ait Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 7 Mayıs 2001 tarihli belgesine göre;

Çeşmenin 2001 yılında kurul tarafından onaylanan restorasyon projesinde yapının tarihi dokusuna zarar verilmeden onarımları gerçekleştirileceği, ufak çaplı temizlik yapılacağı, yüzeylelerinde oluşan kırık ve çatlakların doldurulacağı ve yan cephe duvarının bulunduğu tarafa yaya yolu yapılmasından dolayı cephe duvarının toprağa gömülü kısmının gün yüzüne çıkarılması planlanmıştır.

4. NAKŞİDİL VALİDE SULTAN ÇEŞMESİ (SARIGAZI)

Üsküdar Alemdağı civarında Atik Nur Banu Valide Sultan'ın vakıflarından Sarıkadı Köyü Cami'sinin güney cephesinde yer almaktadır (Konyalı, 1977: 84). Çeşme ilk olarak III. Murat'ın validesi Atik Nur Banu Valide Sultan tarafından 1571–1575 yılları arasında yaptırılmış daha sonra H. 1224 (M. 1809) yılında Nakşidil Sultan tarafından ihya edilmiştir. Bu sebeple çeşme, Nakşidil

Valide Sultan Çeşmesi olarak bilinmektedir (Kolay, 2010: 142). Çeşme duvarı düzgün kesme taş malzemedir, kitabesi ve ayna taşı mermerden yapılmıştır. Tâlik hatla yazılmış üç beyitlik kitabesinin yüzeyi çimento ile sıvanmıştır (Haskan, 2001: 1130; Konyalı, 1977: 84). 1809 tarihli kitabede her iki validenin adı geçmektedir.

Atik Valide Sultan Çeşmesi'dir bu mürûr-ı ezmine kılmıştı gerçi kim ifnâ

Cenâb-ı Valide-i Şâh-i dehr Mahmut Han yeniden eyledi tamir ile suyun icrâ

Muvaffak eyledi ihyâsına anı çünkim iki cihanda aziz ide Hazret-i Mevlâ

1224 (Tanışık, 1945: 404).

Ayna taşı az derinlikli bir kırık kemer formundadır. Lülesi bulunan çeşmenin musluğu bulunmamaktadır. Kitabenin hemen batı tarafında su içmek için kullanılan tas yuvası yer almaktadır. Çeşmenin su teknesi günümüzde yolun yükseltilmesi ile bir kısmı toprak altında kalmıştır.

Resim 6. Nakşidil Valide Sultan Çeşmesi (H. Koçyiğit, 20.08.2018)

TSMA. D. 5734 numarayla kayıtlı 23 Zilkade 1229 (M. 6 Kasım 1814) tarihli bir masraf defterinde;

Nakşidil Sultan'ın Dudullu'da Sarıkadı Köyü Camisi ile birlikte iki çeşmenin onarımlarını yaptırdığı ve suyollarını Osman Efendi'nin idaresi ve valide sultanın baş ağalarından Salih Ağa'nın aracılığıyla yenilediği anlaşılmaktadır. Çeşmelerin Nakşidil Sultan tarafından onartıldığına dair bir ifade bulunmasa da defterde geçen "...Dudullu karyesinde vaki ma-ı leziz çeşmelerinin tarik-i âbı müceddeden ve lağıma tathirleri ve Cami-i Şerifin tamirâtı mesarifatı acizaneme ihale mesarifatı ber müceb ber vech-i bala yalnız sekiz bin yedi yüz altmış sekiz guruşa iblâğ olmağla meblağ-ı mezburu bu def'a ....Efendimiz Hazretleri'nin baş ağası devletlü Salih Ağa Hazretleri'nin yed-i devletlerinde tamamen ve kamilen ahz ve kabz olunub...." ifadelerinden çeşmenin Nakşidil tarafından ihya edildiğini göstermektedir.

Defterde geçen "...Efendim Hazretleri'nin Dudullu karyesinde vaki ma-ı leziz çeşmesinin suyolları müceddeden ve lağım tathirleri için ..." ifadesi Nakşidil Valide Sultan Çeşmesi'ni belirtmektedir. Ancak "Karye-i mezkûrda kain aşağı çeşmenin mesarifatı" şeklinde ifade edilen diğer çeşmenin nerede ve kime ait olduğunu bilemediğimizden bu çeşmenin masraf belgesine yer verilmeyecektir. Defterde her iki çeşmenin onarımları ayrıntılı bir şekilde belirtilmiş ve tutarları ayrı ayrı hesaplanmıştır. "Karye-i mezkûrda vaki çeşmelerin mesarifatı" olarak ifade edilen bölümde her iki çeşmenin bazı masrafları birlikte hesaplanmıştır. Bu sebeple iki çeşmeyi birlikte

değerlendirmek daha doğru olacaktır. Bu belgelerin orijinali ve transkripsiyonu Ek 2’de verilmiştir.

5. SONUÇ

Osmanlı mimari tarihine bakıldığında padişaktan sonra en fazla eser inşa ettirenler valide sultanlardır. Yaptırdıkları eserler ile halkın dini ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayarak toplumda bir bütünlük oluşmasını sağlamışlardır. Bu validelerden biri de Nakşidil Sultan’dır. Valide sultan olmasının ardından kendini hayır işlerine vererek eserler inşa ettirmiştir. Nakşidil Sultan’ın üç müstakil çeşmesini ele aldığımız bu çalışmada çeşmelerin mimari planları, süslemeleri ve onarımları anlatılmaya çalışılmıştır.

İncelenen üç çeşmenin mimari yapısı ve süsleme programı 18. yüzyıl çeşme tipolojisini yansıtmaktadır. Her üç çeşme mimari yapıdan bağımsız müstakil olarak inşa edilmiştir. Nakşi Kadın Çeşmesi duvar çeşmesi, Kadınlar çeşmesi namazgâh çeşmesi ve Nakşidil Valide Sultan Çeşmesi çoban çeşmesi olarak tasarlanmıştır. Çeşmelerden Kadınlar Çeşmesi kareye yakın dikdörtgen, Nakşidil Valide Sultan Çeşmesi kare ve Nakşi Kadın Çeşmesi köşeye bitişik yarı altıgen biçimlidir. Çeşmelerden yalnızca Nakşi Kadın Çeşmesi’nin tüm yüzeyinde düz beyaz mermer, Kadınlar Çeşmesi’nde kesme taş ve moloz taş ile ayna taşı ve kitabesinde mermer, Nakşidil Valide Sultan Çeşmesi’nde de kesme taş kullanılmıştır. Çeşmelerin örtü sistemine bakıldığında; Nakşi Kadın Çeşmesi dıştan kubbe içten ahşap saçaklı, Kadınlar Çeşmesi düz damdır. Çeşmelerin cephe düzenine bakıldığında; Nakşi Kadın Çeşmesi üç cepheli kemersiz, diğer iki çeşme tek cepheli kırık kemerlidir.

Çeşmelerin süslemelerinde ise Kadınlar Çeşmesi’nin ayna taşında Barok dönem motiflerinden akantus yaprakları, istiridye kabuğu, iki yanda S kıvrımlı korint başlıklı sütunçeler; namazgâh kitabe taşında ise akantus yaprakları, C kıvrımları ve lale motifleri yer almaktadır.

Her üç çeşme de içme suyu, temizlik ve ibadet gibi ihtiyaçların karşılanması amacıyla yapılmıştır. Ancak namazgâhlı bir çeşme olan Kadınlar Çeşmesi, bu ihtiyaçların yanında gelip geçenlerin vakit namazlarını kılınmasını da sağlamıştır. Dini kaynaklarda su vermenin büyük sevaplardan biri olduğu inancına dayanılarak sayısız çeşme yapısı inşa edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, M. (Ocak 2018). “Sultan III. Mustafa ve I. Abdülhamid Devri İstanbul Çeşmeleri”, Sosyal Bilimler Dergisi, 5(19):70–115.
- Barıştan, H. Ö. (2002). “Başkent İstanbul’dan Örnekleriyle Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Çeşmeleri”, Türkler Ansiklopedisi (12):38–395, Ankara.
- Egemen, A. (1993). İstanbul’un Çeşme ve Sebilleri, Arıtan Yayınevi, İstanbul.
- Eyice, S. (1993). “Çeşme”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (8):277–287, İstanbul.
- Haskan, M. N. (2001). Yüzyıllar Boyunca Üsküdar 3, Üsküdar Belediyesi, İstanbul.
- İyianlar, A. (1992). “Vâlide Sultanların İmar Faaliyetleri”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kolay, A. (2010). Sancaktepe Tarihi, Sancaktepe Belediyesi, İstanbul.
- Konyalı, İ. H. (1977). Âbideleri ve Kitâbeleriyle Üsküdar Tarihi 2, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- Köse, N. & Meyveci, M. (2017). İstanbul’un 100 Hanım Çeşmesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., İstanbul.
- Ödekan, A. (1997). “Çeşme”, “Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi”, (1):396-397, İstanbul.
- Özdamar, M. (1988). “Namazgâhlar”, Vakıflar Dergisi, 20(20):221–248.

- Pazan, İ. (2007). Padişah Anneleri Eserleriyle Valide Sultanlar, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul.
- Pilehvarian, N. K. (2001). “Osmanlı Çeşme Mimarisinde XIX. Yüzyıl Değişimleri”, Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu IV Tebliğler, 5–7 Mayıs 2000, (Editör. İrfan Çalışan), Eyüp Belediyesi, 68–75, İstanbul.
- Refik, A. (1341). “Mahmud-ı Sâni'nin Vâlidesi”, Türk Tarihi Encümeni Mecmuası, 10(87):217-224.
- Sakaoğlu, N. (1999). “Nakşidil Sultan”, Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi (2):342–343, İstanbul.
- Sakaoğlu, N. (2015). Bu Mülkün Kadın Sultanları, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Sarıcaoğlu, F. (2006). “Nakşidil Sultan”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (32):34–344, İstanbul.
- Sarıcaoğlu, F. (2001). “Nakşidil Valide Sultan”, Türklük Araştırmaları Dergisi, (9):97–109.
- Suver, H. (2016). Kitabelerin Kitabı Fatih – Fatih İlçesi Türk – İslam Devri Kitabeler Envanteri, Fatih Belediyesi, İstanbul.
- Şânizâde, M. A. E. (1242/1826). Şânizade Tarihi 1, Ceride-i Havadis Matbaası, İstanbul.
- Tanışık, İ. H. (1943). İstanbul Çeşmeleri 1 – İstanbul Ciheti, Maarif Matbaası, İstanbul.
- Tanışık, İ. H. (1945). İstanbul Çeşmeleri 2 - Beyoğlu ve Üsküdar Cihetleri, Maarif Matbaası, İstanbul.
- Tayyâr- zâde, A. (2010). Osmanlı Saray Tarihi – Târih-i Enderûn 3 (Çev.: Mehmet Arslan), Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Tiryaki Y. (1994). “Nakşidil Sultan Çeşmesi”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (6):40–41, İstanbul.
- Tiryaki, Y. (2004). Geçmişten Günümüze Beyoğlu 1, Taç Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Evkâf-ı Sergi Halifeliği Defteri No: 00104 – 00086.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Evkâf-ı Sergi Halifeliği Defteri No: 00109 – 00171.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Evkâf-ı Sergi Halifeliği Defteri No: 00110 – 00133.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Evkâf-ı Sergi Halifeliği Defteri No: 00154. 00004.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Evkâf-ı Tahrirat Defteri No: 0083. 00078.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. “Kur’ân-ı Kerim”. Erişim: 15 Nisan 2019. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/3-al-i-imran-suresi>
- İstanbul 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü’nden alınan 07.05.2001 tarihli yazı.
- İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü’nden alınan 14.09.1973 tarihli yazı.
- İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü’nden alınan 02.04.2013 tarihli restorasyon projesi.
- Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, D.5734.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, İtizan-ı Evkâf-ı Hümayun Defteri No: 01803, sayfa 72, H. 23 Şevval 1253 (M. 18 Ocak 1838).

Ek 1A. Kadınlar Çeşmesi'nin suyollarının tamiri ve lağamının temizliğine ilişkin "22 Şaban 1253" (M. 21 Kasım 1837) tarihli defterin transkripsiyonu (BOA. EV. SRG. 00109. 00171)

Okmeydanı civarında Piyalepaşa Kebir Camii Şerifi karşısında cennet mekan merhûme Nakşidil Valide Sultan Hazretleri'nin bina ve ihya buyurdıkları çeşmenin râh-ı âbı ve kebir lağamının tathir-i mesârifinin mebalîğ vakfidır.

... altun	Mermer kireç Fî 90 Keyl 20	Kireç Kile 2.5 88	Rûgan-ı bezr Fî 5 Aded 92	Küttük Fî 12 Aded 520
Guruş 240 +30 (Nakkaş-ı yevmiye) 270	Guruş 45	Guruş 440 +80(Nakliye) 520	Guruş 460 +15(Nakliye) 475	Guruş 156 +24(Nakliye) 180

Mesârif-i münferide	Rençber yevmi Eyyam 210	Hamamcı ve badanacı Fî 12 Eyyam 38	Lağımcı yevm Fî 7 Eyyam 240	Su yolcu yevmi Fî 10 Eyyam 146
Guruş 200	Guruş 1050	Guruş 456	Guruş 1960	Guruş 1460

6616 Guruş

Beray-ı mesârif-i râh-ı âb ve tathir-i lağm-ı çeşme-i merkum Nakşidil Valide Sultan der civar-ı Okmeydanı der çarşı-ı Piyalepaşa kebir ana râh-ı âb ve tathir-i lağm-ı tamir ve tekmiil şade ber müceb-i defter-i müfredat ve ba ferman-ı şerif

Ferman buyrulduğı üzere hesap olunduğı bu mikdar eder ferman izzetlü sultan hazretlerindedir. Fî 22 Şaban 1253

İrade-i mücebince tanzim olunan hesap

Murahhasa mücebince tahvili tahrir olunmuşdur. Fî 27 Şevval sene [1]253

Ek 2A. Nakşidil Valide Sultan Çeşmesi'nin yenilenen suyolları ve lağımının temizliğinin onarım ve masrafları transkripsiyonu (TSMA. D. 5734)

210 Guruş: Altı bölük künk 389.5 Guruş: Revgân-ı bezir 110 Guruş: Sarf olunan kireç 70 Guruş: Kireç nakli için ücret-i araba 50 Guruş: Tuğla-ı ecnâs (+) 829.5 Guruş [Ara Toplam]	Adet: 2110 Fî: 4 (Birim Fiyat) Kıyye: 389.5 Fî: 40 (Kırk para) Kantar: 98 Fî: 45 Kantar: 7 Fî: 400 Adet: 4000 Fî: 500
40 Guruş: Tuğla nakli için ücret-i araba 6 Guruş: Sarf olunan mismâr 21 Guruş: Sarf olunan revgan-ı şem' 10 Guruş: İhlamur 20 Guruş: Kürek (+) 927 Guruş [Ara Toplam]	Kantar: 8 Fî: 200 Kıyye: 2 Fî: 120 Kıyye: 15 Fî: 58 Kıyye: 80 Adet: 20 Fî: 40
20 Guruş: Lağım için küfe 5 Guruş: Amele küfesi 11 Guruş: Dolap için urgan 4 Guruş: Dolap için direk 10.5 Guruş: Ağa tahtası (+) 977.5 Guruş [Ara Toplam]	Adet: 40 Fî: 20 Adet: 10 Fî: 20 Kıyye: 40 Fî: 110 Hisse: 4 Kıyye: 30 Fî: 14
4 Guruş: Dolap çatması için direk 5 Guruş: Çam kovası 8 Guruş: Kovata 25 Guruş: Kiremit nakli için ücret-i araba 105 Guruş: Künk nakli için ücret-i araba (+) 1125.5 Guruş [Ara Toplam]	Adet: 20 Fî: 8 Kantar: 5 Fî: 5 Kantar: 21 Fî: 5
495 Guruş: Taş dönüm 120 Guruş: Lağım için taş kapak 140 Guruş: Kum nakli için ücret-i araba 68 Guruş: Ücret-i bargir 12 Guruş: Mesarifat-ı müteferrika (+) 1962 Guruş [Ara Toplam]	Adet: 219 Fî: 22 Adet: 28 Fî: 5 Hisse: 25 Fî: 110
1836 Guruş: Lağımçı yevmiyesi 276 Guruş: Amele yevmiyesi 255 Guruş: Mükevenci yevmiyesi 476 Guruş: Su yolcu yevmiyesi (+) 4800 Guruş	Hisse: 216 Fî: 120 Hisse: 130 Fî: 85 Hisse: 102 Fî: 100 Hisse: 136 Fî: 140

Ek 2B. Her iki çeşmenin onarım ve masrafları transkripsiyonu (TSMA. D. 5734)

16.5 Guruş: Çeşmeler için boru 55 Guruş: Çeşmelerin kündü zıvana ve köprü ve demir herk 15 Guruş: Kurşun yuvalar için 21 Guruş: Dökme suvak 5.5 Guruş: Kayık ve hamaliyesi (+) 113.5 Guruş	Adet:3 Fî:5.5 Kıyye: 15 Fî:1 Fî: 1 Mermer suvak
159 Guruş: Taşçıların yevmiyesi 87.5 Guruş: Duvarcı yevmiyesi 25.5 Guruş: Tarih yazmasına 22.5 Guruş: Kireç arabası 5 Guruş: Katk bahası (+) 413 Guruş	Hisse: 53 Fî: 3 Fî: 35 Fî: 1 Kantar Fî: 14
51 Guruş: Kaldırım için 9 Guruş: Yaldızcı yevmiyesi 20 Guruş: Yaldız deste 6 Guruş: Tuğra vaz' için yevmiye (+) 499	Fî: 10
Cem'an Yekun 4805 384 3079 499 (+)8768	Guruş 21 30 - 20 31 (Yalnız sekiz bin yedi yüz altmış sekiz guruşdur)